

FILMHANDLEDNING

AMADEUS

Distribution:

Sandrew Film & Teater AB, Box 5612, 114 86 Stockholm
08 - 23 47 00

Text: Kjell Andersson, Harriet Enea, 1989

Utgiven av Filminstitutet
Box 27 126, 102 52 Stockholm, 08 - 665 11 00

Denna handledning innehåller fakta och förslag till samtal och efterarbete till filmen *Amadeus*. Välj ut de frågor som passar bäst i den grupp filmen visas för.

Filmhandledningen innehåller följande avsnitt:

- Kort om filmens innehåll
- Mozart och Salieri som motpoler
- Musik, bilder och filmspråk
- Filmens olika miljöer och personer från 1700-talets Wien
- Kort om regissören Milos Forman

Kort om filmen

Milos Formans film bygger på en teaterproduktion som för första gången framfördes i London 1979 på National Theater. Manus för såväl teaterpjäsen som för filmen är skrivet av Peter Shaffer. Filmen för oss till 1780-talets Wien där vi får röra oss i de förnämsta kretsar tillsammans med de samtida kompositörerna Antonio Salieri och Wolfgang Amadeus Mozart. Men vi får också i filmens berättelse stifta bekantskap med livets och stadens mörkare sidor. Filmens berättare är Salieri. Från sin cell på hospitalet ser han tillbaka på den tid för över 30 år sedan när han var invecklad i sitt livs mest omskakande upplevelse - en tyst kamp som han för med sig själv och med geniet och antagonisten Mozart. Filmen berättar om Mozarts giftemål med Konstanze Weber, hans konfliktfyllda förhållande till fadern, tiden vid hovet, den så småningom kommande misären med sjukdom och en för tidig död på fattigkyrkogården utanför Wiens stadsmurar.

Mozart och Salieri som motpoler

Rakt ut i biomörkret tränger ett förtvivlans rop. Mozart, Mozaart..... Det är inledningen på filmen om Wolfgang Amadeus Mozart. Det är ett sorgens och skuldens men också vredens rop. Roparen är Mozart samtide Antonio Salieri. I över 30 år har han överlevt sin geniale överman. Här i filmens första scener möter vi honom bak en stängd dörr. När hans betjänter med smulor kring munnen efter att ha tjuvat av hans frukost slår in den stängda dörren finner de sin herre med ett gapande, blödande sår i halsen. Han har försökt ta sitt liv men misslyckats också i detta och förs nu till sjukhus och hospital för vård. De yttre såren kan läkas men hans inre skuld och oförsonlighet och förtvivlan finner ingen bot. I filmen får vi följa hans golgatavandring.

- Filmen rör sig mellan mörker och ljus, mellan motsatspar och motpoler. Hur skildras detta redan från början i filmen? Är Salieri en botgörare böjd under sin skuld eller drivs han fortfarande av helig vrede över att inte äga de gåvor han avundas Mozart?

En präst söker upp Salieri i hans cell eller sjukrum och säger att inför Gud är vi alla lika. Salieri som sedan länge brutit med allfadern hånar prästen och kyrkan och dess värden men börjar ändå - som i bikt - berätta sitt livs historia från den dag hans liv förändrades. Den dag han första gången såg och hörde Mozart.

- Vilken roll får prästen här från början och hur uppfattar han Salieri? Hur skildras det första mötet mellan Mozart och Salieri? Är Mozart på något sätt medveten om Salieri och hans funderingar?

Man kan säga att Milos Forman låter Salieri spegla sin egen syn på Mozart och samtiden genom sina syner, drömmar och tillkortakommanden i ständiga möten med Mozart.

- Vad är sanning och vad är dikt? Hur låter Forman nuet blandas med ett då i Salieris hågkomster? Hur löser han upp verkligheten framför oss med hjälp av musiken?

Sanning och dikt eller verklighet och sken är andra motsatspar i filmen. Salieri kan till exempel inte förstå hur denne gudomlige kompositör och musiker som rör vid toner och musik på ett för Salieri oefterliknligt vis, hur denne genius kan vara en sån fjant och slarver med sina ideliga övertramp mot konvensans och regler. Han får inte denna bångstyrighet till det yttre och Mozarts löjlige skratt att stämma med det han åstadkommer som kompositör. Salieri tvingas inse att sken och verklighet inte behöver ha något som helst sammanhang.

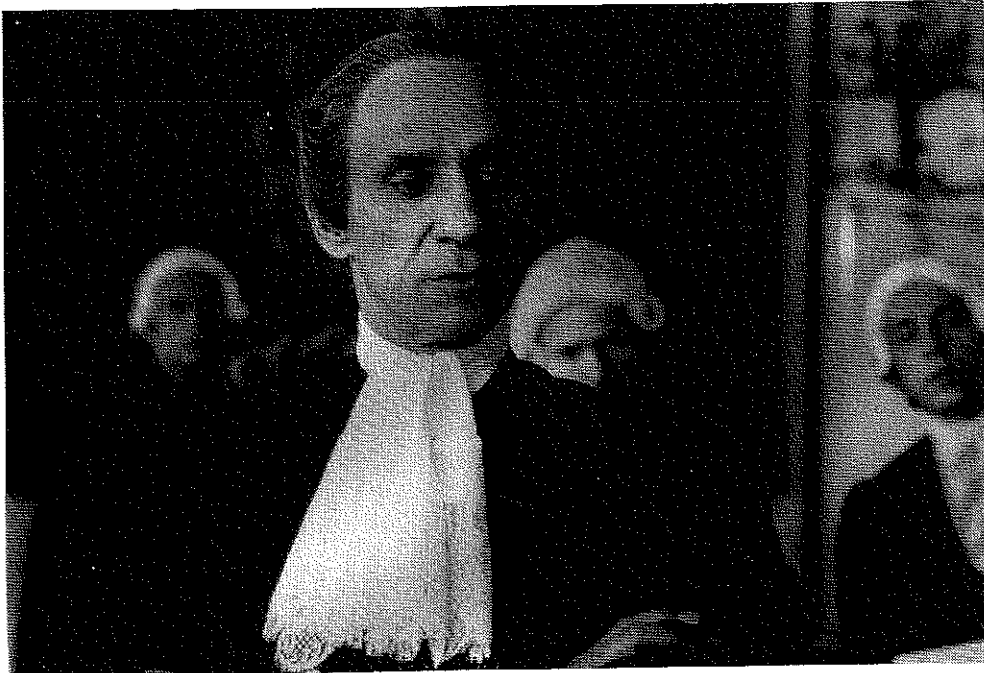
- Diskutera vad som är viktigast för Mozart respektive Salieri. Vilka sekvenser i filmen visar deras olikheter?

När vi nu med filmens våldsamma dramatiska språk får lära känna dessa två män har de från början två motsatta utgångspunkter. Man kan säga att Mozart har sin far och herre på jorden i sin egen fars gestalt. Salieri har sina i himlen. Den egna fadern dog när Salieri var ung. Då såg han det som en befrielse med oanade möjligheter till ett liv på egen hand och ett eget skapande. När han möter Mozart leder det till slut till att han i vredesmod dödar sin gudstro och blir helt utelämnad utan nåd åt sig själv.

- Samtala kring Salieris uppbrott från sin tidigare gudstro. Varför bränner han sitt krucifix? Hur framlever han så sina dagar utan sin Gud? Har Salieri egentligen övergett Gud, eller känner han sig övergiven själv?

Filmen skildrar kampen mellan Salieri och Mozart. En kamp mellan det vanliga, medelmåttiga, och det geniala. Kampen mellan dröm och verklighet samt Salieris kamp med avundsjukan. I den kampen deltar egentligen inte Mozart. Han anar ingenting av Salieris dilemma. Han är tillsynes hela tiden mitt uppe i sitt skapande. Han lever i musiken. Han är musiken.

- Vad känner Salieri när han i inledningen spelar några egna stycken för prästen och så slutar med ett stycke av Mozart? Vad är det för kamp Salieri för? Vad är det han vill uppnå? Vad brottas han med?

När filmen är slut har vi fått lära känna Mozart i hela hans livsgärning men också Salieri. Är det inte så att Salieri, som är sin egen bödel och vedersakare här i sin bikt, ändå utfört ett stordåd. Att han lyckats med en genial betraktelse över medelmåttans alla högtflygande planer och begränsningar. Att Forman låter honom skapa sitt eget livs symfoni - ett storverk - där just begränsningarna, - de hopplösa utgångspunkterna och alla tillkortakommanden är nödvändiga inslag.

- Är det så att Salieri från den dag han möter Mozart vill vara någon annan än den han är? Att han vill det omöjliga; att bli eller vara som Mozart. Hur präglas Salieri av plikt och konvens och regler? Var finns hans lust? Hur förhåller sig Mozart till allt detta?

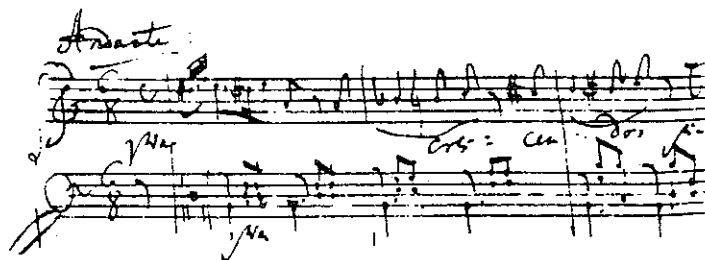
Kanske kan man säga att Salieri som en etablissemangets anlitade kompositör hela tiden dras till den fria konstutövarens kompromisslösa sanningssökande och gränslöshet men att han inte förmår bryta med uppfostrans och pliktens kvävande tryggheter. Så skyller han också ifrån sig och förbannar Gud för att han hellre lät Mozart dö i stället för att de två tillsammans skulle få fullborda det Requiem som upptog Mozarts sista dagar.

- Vad är Salieris syfte när han på Mozarts dödsbädd driver honom att fortsätta det påbörjade arbetet? Får man en uppfattning av att Salieri själv ska ta åt sig äran av ett fullbordat verk eller är det två motpolers försoning och förening vi här ser i deras gemensamma arbete?

Musik, bilder och filmspråk

Filmen *Amadeus* är en mäktig symbios av hänryckande musik och ett lika dramatiskt bildspråk. Bilderna tecknas stundom i lätta pastellfärger med tidens guld och vitt för att lika hastigt växla till hotfullt svart och dovt gråblått eller en påvert ockrabrun färgton, är på ett genialiskt sätt sprungna ur denna oöverträffade wienklassicistiska 1700-talsmusik. Som åskådare förs man genom filmen på en våg som både är ödesmättad och tung men samtidigt lätt och förförisk. Ingen kan undgå att bli berörd av den praktfulla dynamiken. Filmens musikinspelningar är av högsta kvalitet. Här dominerar operamusik, symfonier och requiem, en musik som är mycket kraftfull och stämningsskapande. Däremot förekommer ytterst lite av mer kontemplativ kammarmusik. Forman var helt överens med manusförfattaren Shaffer om att musiken skulle få en direkt dramatisk roll i filmen och inte användas på ett konventionellt sätt alltså som sammanbindande element mellan två sekvenser. Därför är redigeringen också mer brutal. (ur en intervju med Milos Forman, Chaplin 1984). För att emellertid till fullo kunna njuta av detta musik- och bildkonstverk med sin totala längd av 2 timmar och 34 minuter bör man se filmen på en biograf med tillgång till stereoljud.

Inledningstakterna i Mozarts handskrift till hans *rondo i a moll* för piano (K511), ett lidelsefyllt, i harmoniken avancerat verk, som helt saknar rondots vanliga galanteri och älskvärdhet.

Musik av Mozart (urval):

Symfoni nr 25, K183 (1773)

Symfoni nr 29, K201 (1774)

Konsert för flöjt och harpa (1778)

Konsert Ess-dur för två pianon, K365 (1779)

Sinfonia Concertante, K365 (1779)

Operan Enleveringen ur Seraljen (1781-82)

C-mollmässan, K427 (1782-83)

Pianokonsert nr 15, K450 (1784)

Pianokonsert nr 20, K446 (1785)

Pianokonsert nr 22, K482 (1785)

Operan Figaros bröllop (1787)

Eine kleine nachtmusik (1787)

Operan Trollflöjten (1791)

Requiem, K626 (1791)

Använd gärna grammofonskivan med filmmusiken vid efterarbetet med filmen och spela olika avsnitt som stöd för minnet.

- Välj ett par scener ur filmen där några av ovanstående verk framförs och försök beskriva hur musik och bild totalt stöder varandra.

- Kan ni erinra er några tillfällen i filmen då det musikaliskt känslomässigt dramatiska eller ljusa, lätta och förföriska anknyter till liknande stämningar i bildspråket?

- I vissa scener har musiken även en komisk/humoristisk anknytning. Försök att ge exempel på detta.

- Valet av färgton i bilderna, kamerarörelser och perspektiv har ofta stor betydelse för hur en åskådare påverkas. I filmen förekommer flera sådana scener, nämn några.

- Forman använder sig i filmen gärna av parallellklipp, tillbakablickande klipp och bildövergångar där ljus, färg och musik spelar en stor roll. Resonera er fram till några sådana berättartekniska lösningar och försök att analysera dem och utröna vad Forman velat nå med detta filmspråk.

- Försök att minnas scenen i filmen, då Salieri förs genom sjukhusets korridorer och beskriv den bild- och ljudmässigt. Jämför med inledningsscenen.

Filmens miljöer från 1700-talets Wien

Filmen *Amadeus* ska utspela sig i Wien, men regissören Forman insåg att han skulle ha varit tvungen att göra komplicerade förändringar i miljön om han valt Wien till inspelningsplats. Staden är mycket förändrad med moderna butiker och reklam. Prag däremot med sin välbevarade vackra arkitektur kom att bli idealisk. Även Prag hade varit Mozarts stad där han komponerat och där flera av hans operor haft premiär. Forman hade dessutom länge längtat att få återvända till sitt hemland. Prag blev alltså ett perfekt val även av det skälet att Forman kunde instruera alla statister på sitt eget språk.

Filmens Mozart rör sig självsäkert och hemtam i den klassiska staden Wiens olika miljöer, vare sig det rör sig om hovet, de eleganta salongerna eller teatrarna. Även på de burleska teatrarna och i sällskap med inte fullt så eleganta teatersällskap har han sin givna plats. På hospitalet däremot möter vi endast den åldrade, genialiskt mediokra Salieri, som även han tidigare levtt parallellt med sin fiende Mozart vilken han både hatade och avgudade. Låt oss titta lite närmare på några av filmens miljöer.

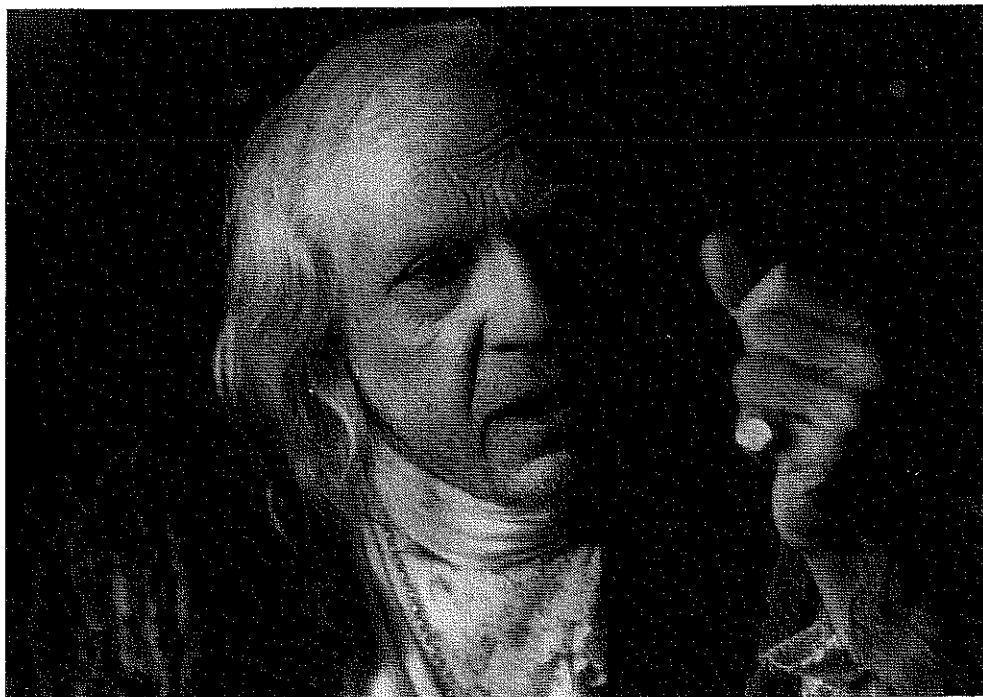

Hospitalet

Hospitalet, dåtidens mentalsjukhus, möter vi i några av filmens första scener. Som genom ett Dantes inferno förs vi tillsammans med en präst genom dessa helveteskorridorer, där de sjuka människorna hålls fångna på de mest bestialiska sätt. Så når vi ett enskilt rum och förstår att här vistas en person som har helt andra förmåner.

- Låt oss titta lite närmare på sjukhusets allmänna miljö och beskriva det korridorlika rum som prästen först passerar. På vilket sätt förstärks intrycket av misär och förnedring i personbeskrivning, val av färgton, kameraarbete och ljudpålägg?

- I den gamle hovkompositören Salieris rum möter oss en helt annan miljö. Beskriv den och jämför med resten av sjukhuset.

Hovet

Mozart, som var född i Salzburg, tjänstgjorde först vid ärkebiskopens hov där, men lockades så småningom över till det kejsrerliga hovet i Wien som var dåtidens europeiska musikcentrum. Där var han verksam de sista tio åren av sitt liv och där skapade han den mest enastående musik. Till en början var han mycket framgångsrik men så småningom avtog wienarnas intresse för Mozarts musik. Han fick aldrig någon fast anställning vid hovet, bara en underordnad post som hovkompositör och försörjde sig mestadels som frilansmusiker.

Tack vare de habsburgska kejsarna utövade Wien alltsedan 1600-talet ett stort inflytande på musiklivet i Europa. De var kultiverade och mycket musikintresserade och knöt skickliga musiker och kompositörer till hovet. Bl a Mozart och Beethoven var tidvis anställda vid hovet och då blomstrade det wienska musiklivet under kejsar Josef II. Titeln hovkompositör kan låta imponerande men den innebar främst att leverera dansmusik till hovbalerna. Kejsaren beställde även en tyskspråkig opera av Mozart, "Enleveringen ur Seraljen" och under Mozarts livstid var den hans mest spelade opera.

- Beskriv livet vid det kejsrerliga hovet som det tecknas i filmen. Hur såg salongerna ut? Vilka människor vistades där? Vilka rådgivare och konstnärer omgav kejsaren sig med?

- Hur lyckades man locka Mozart till det kejsrerliga hovet? Hur uppfattade Mozart denna högtidliga miljö och hur betedde han sig i de förnåma salongerna? Hur uppfattade kejsaren och hans rådgivare Mozart?

- När Mozart för första gången skulle träffa kejsaren hade Salieri skrivit en välkomstmarsch till Mozarts åra. Beskriv och diskutera denna scen.

Hemmet

Mozart bodde med sin hustru Konstanze i ett vackert hus i Wien. Även hans våning var ståndsmässig för en hovkompositör, överdådigt inredd i 1700-talets rokokostil. Han behöll våningen livet ut trots ekonomiska problem.

- Beskriv Mozarts hus, exteriör, entré och trapphall. Mozarts eleganta våning var inredd helt enligt sent 1700-talsmönster. Vad var utmärkande för denna stil? Vilken stämning råder mestadels i hemmet, även om där är rörigt och stökigt och ofta råder brist på pengar? När Mozarts far plötsligt dyker upp i hemmet ändras stämningen. Hur framställs fadern i kontrast till Amadeus och Konstanze? Även Salieri för med sig en kylig atmosfär till hemmet; jämför och diskutera.

Staden

Vid flera tillfällen i filmen rör vi oss genom stadens gator under olika årstider.

- Beskriv gatulivet i Wien. Vilka människor rörde sig där och vilka olika aktiviteter förekom?

I Wien fanns även teatrarna, både de eleganta salongerna för förnämligt folk, men även de enklare vaudeville-scenerna där fria teatersällskap uppträdde i burleska uppsättningar. Dessa teatergrupper blev en länk mellan rokokosalongernas ljusa, lätta miljöer och de snusbruna lokalerna med träbänkar för enkelt folk. Även maskerader med mytologisk anknytning var ett uppskattat nöje.

- Beskriv några olika teatermiljöer och jämför dem.

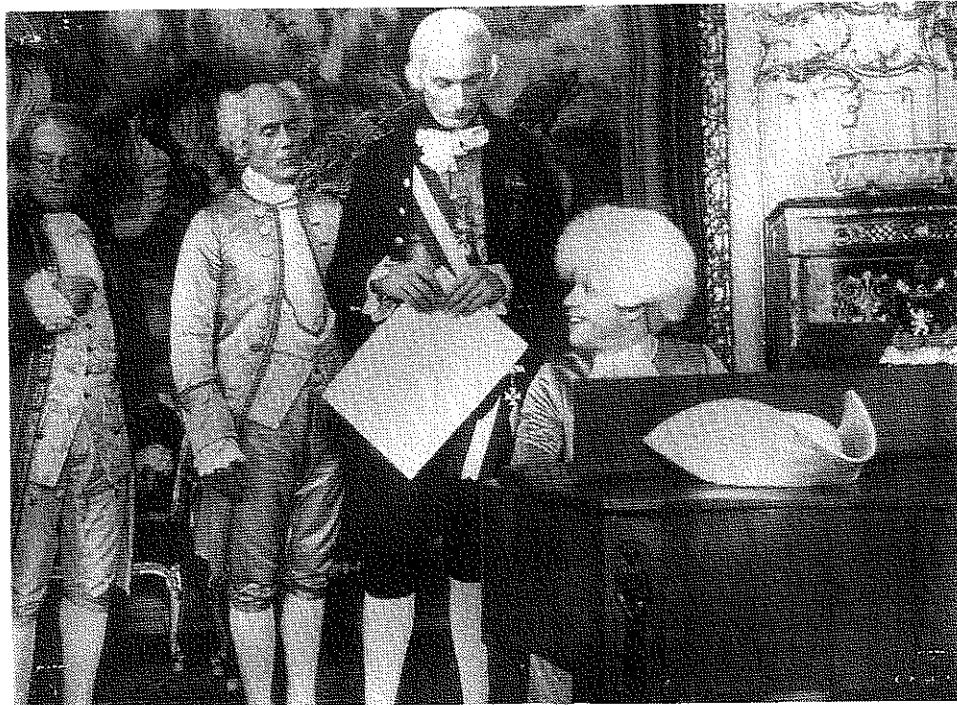
- Hur var stämningen mellan de som deltog i den fest där Mozart fick spela ut hela sitt musikaliska register, samtidigt som han i festlig upptågssyra förlöjligar Salieri vars närvaro han inte är medveten om. Hur reagerar Mozarts far på festen? Vad har han för mask och vad bär Mozart själv på huvudet? Vilken betydelse kan dessa masker ha?

Fadern

Mozarts far förekommer också i filmen utan att man av den närvaron kan förstå vilken stor betydelse han haft för sonens musikaliska utbildning och utveckling. Här kommer han närmast resande som en orolig far som i brev bett sin unge vildhjärna till son att inte gifta sig innan fadern i egen person dykt upp. Amadeus tar inga som helst hänsyn till denna begäran utan kan förläget men

utan större skuld föra in fadern i det äkta hemmet. Fadern var en framstående violinist/organist och tonsättare och tog tidigt hand om Amadeus och systemen Nannerls musikaliska fostran.

- Återberätta mötet mellan fadern och Amadeus när de träffas i Wien och den unga hustrun Konstanze något yrvaken ertappas i sängen trots att dagen är långt liden. Vad händer mellan de tre? Vilken roll spelar och tar fadern på den uppslupna maskerad de alla tre är med om? Vad har han för mask? Hur återkommer den senare i historien? Hur tar Amadeus budskapet om faderns död? På vad sätt och i vilket/vilka verk bearbetar Amadeus sitt förhållande till fadern? Hur verkar Amadeus själv som far?

Kvinnorna runt Mozart

Den första kvinnan vi lär känna eller snarare ser i Mozarts närhet är Konstanze som sedan blir hans hustru. Där spelar kanske hennes mor en inte obetydlig roll i arrangemanget. I övrigt återstår blott två kvinnor av hågkomst i den mycket manligt dominerade värld som Mozart rör sig i. Vi tänker på den lilla räddhågade husan som anställts som spion, av Salieri, och som går med bud till honom om vad som tilldrar sig i det Mozartska hemmet. Och så den kraftfulla sångerskan som undervisas av Salieri och tillsammans med vilken han rör sig i lite friare förtjusta turer men också blir grymt besviken på, när han anar att hon har haft något ihop med hans antagonist.

- Beskriv den utveckling Konstanze genomgår tillsammans med Amadeus från det lilla våp som rullar runt med honom under salsbordet när Salieri osedd ser på, till den handlingskraftiga hustru hon senare visar sig bli. Vad tycker dessa båda om varandra genom åren? Hur förhåller hon sig till sin makes liv och skapande? Hur skildras hon i deras familjeliv och i sin uppsökande verksamhet hos Salieri? Vad får hon för förhållande till Amadeus far?

- Hur känner sig den räddhågade husan under sitt "uppdrag"? Hur reagerar sångerskan när hon får klart för sig att Amadeus har en annan? Hur visar sig Konstanzes mor första gången? Vilken betydelse låter Forman henne få i ett av Mozarts musikaliska verk?

Kort om regissören

Milos Forman är född 1932 i Tjeckoslovakien. Han har studerat på dramaturgi- och manuskriptlinjen vid den statliga filmskolan FAMU i Prag och blev under den tjeckiska filmvåren en av dess mest framstående regissörer. Två av hans succéfilmer från den tiden är *Det svarta fåret* och *En blondins kärleksaffärer*, vilka båda var komedier med ungdomar i centrum. Efter invasionen i Prag sökte Forman asyl i USA och är numera amerikansk medborgare. Hans första amerikanska film *Taking off* var även den en fars om generationsmotsättningar. Sitt stora genombrott fick han med den flerfaldigt Oscarsbelönade *Gökboet* i vilken han renodlat ett av sina ofta återkommande teman om en frisk människas protest mot ett sjukt samhälle. Samma tema återkommer både i filmen *Ragtime* och i *Amadeus*. Den senare belönad med 8 Oscars. Formans starka sida vid valet av skådespelare är hans mycket stora noggrannhet. Han ser inga egentliga skillnader mellan amatörer och professionella. Han använder i princip samma metod vid personinstruktionen men medger att han kan be en professionell att utföra fler saker. Forman låter ett skådespelarnamns kommersiella värde vara underordnat den vision han har av rollens karaktär. Inför varje film provar han ca 1000 skådespelare. Några av skådespelarna till *Amadeus* fann han i New York och London där de medverkat i teaterpjäsen *Amadeus*, men de fick andra roller än de haft på teatern. Forman säger: "För mig är det mycket viktigt att en skådespelare har en stark personlighet som åtminstone till hälften kan motsvara rollen."

Filmografi:

Regi och manus (urval)

1963 *Konkurs*, *Det svarta fåret*

1965 *En blondins kärleksaffärer*

1967 *Det brinner min sköna*

1971 *Taking off*

1975 *Gökboet* (ej manus)

1979 *Hair* (ej manus)

1981 *Ragtime* (ej manus)

1984 *Amadeus* (ej manus)

Källförteckning:

Chaplin, dec 1984, sid 194-195

Sohlmans musiklexikon

Bra Böckers Film- och TV-lexikon

Erich Fromm: Att ha eller att vara